

**ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ «УКРАЇНА»**

СКРИПНЮК ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 342.21

**РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ НАРОДНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В УКРАЇНІ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Відкритому міжнародному університеті розвитку людини «Україна»

Науковий керівник

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України, академік НАПрН України

Сіренко Василь Федорович,

Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України,
головний науковий співробітник

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України

Шевчук Станіслав Володимирович,

Конституційний Суд України,
суддя;

кандидат юридичних наук, доцент

Краковська Анжеліка Євгеніївна,

Донецький національний університет,

в.о. завідувача кафедри теорії та історії держави і права та адміністративного права

Захист відбудеться «27» січня 2016 р. об 12⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.139.01 у Відкритому міжнародному університеті розвитку людини «Україна» за адресою: 03115, м. Київ, вул. Львівська, 23

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» за адресою: 03115, м. Київ, вул. Львівська, 23

Автореферат розісланий «25» грудня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.О. Короед

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Проголошення Конституцією України 1996 року нашої країни демократичною, правовою державою гранично підвищило актуальність та значущість аналізу фундаментальних принципів, що лежать в основі конституційного ладу України та формують підвалини розвитку і взаємодії держави, суспільства, права. В системі цих базових принципів одну з головних позицій обіймає принцип народного суверенітету, який визначає не лише те, що народ визнається в Україні носієм суверенітету і є єдиним джерелом влади (стаття 5 Конституції України), але й задає характер та тип відносин, що формуються між державою і громадянами в ході державно-правового розвитку України. В цьому сенсі принцип народного суверенітету становить своєрідний рамковий принцип, відповідно до якого має формуватись і розвиватись система інших принципів суспільного та державного ладу України.

Принцип народного суверенітету та процес його реалізації органічно пов'язані не лише з безпосередньою демократією та властивими їй інститутами, але й з загальною системою взаємодії суспільства і держави, коли існують реальні механізми і способи перенесення інтересів, прагнення і волі народу на державний рівень. Тому, характеризуючи процес реалізації принципу народного суверенітету в теоретико-правовому аспекті, ми маємо всі підстави для того, щоб розглядати його не лише в нормативному чи інституційно-правовому аспекті, але й у більш ширшому контексті – у процесі взаємодії демократичної держави та громадянського суспільства.

Поняття “народний суверенітет” потрапляє в коло наукових досліджень, не лише тоді, коли ми вивчаємо форми безпосередньої демократії в Україні, проблематику прав і свобод людини і громадянина, але й у тому випадку, коли предметом нашої уваги стають такі поняття, як “правова держава” та “демократія”. Адже відомо, що навіть за своєю етимологією термін “демократія” є поєднанням з такими поняттями, як народовладдя та верховенство влади народу. Таким чином, будь-який аналіз як сучасного стану розвитку України, так і перспектив її подальшої демократизації, формування і становлення демократичних інститутів неможливий поза зверненням до теоретичних проблем забезпечення принципу народного суверенітету, а також дослідження механізмів забезпечення та системи гарантій принципу народного суверенітету.

Наголошуючи на теоретико-правовій актуальності теми дисертаційної роботи, необхідно вказати й на практичні аспекти цієї актуальності. У зв'язку з проведенням в Україні конституційної реформи одним з головних аргументів, що висувається як її прихильниками, так і супротивниками, є апеляція до якомога повнішого забезпечення принципу народного суверенітету та надання громадянам держави реальних важелів впливу на формування, і головне – функціонування, органів державної влади і держави в цілому. Однак, як виявляється прихильники цих двох різних позицій часто вкладають діаметрально протилежні значення в те, що окреслюється термінами “народний суверенітет” і “народовладдя”. Зрозуміло,

що за умови термінологічної нечіткої визначеності, плутанини у використанні понять годі казати про будь-який серйозний науковий рівень дискусії. Втім, оскільки ця суперечка стосується майбутнього України, сьогоденні наукові “нечіткості” можуть перетворитись на серйозні проблеми для подальшого розвитку держави.

Актуальність та недостатній рівень дослідження перелічених вище проблем зумовили вибір теми дисертаційної роботи та визначили напрям наукового пошуку дисертанта.

Поняття “народний суверенітет” та питання реалізації народовладдя неодноразово ставилися у якості проблеми як в зарубіжній, так і у вітчизняній правовій теорії. Становлення класичного розуміння принципу народного суверенітету пов’язане із правовими ідеями Й. Альгузія, Ж. Бодена, А. Гамільтона, Г. Гегеля, Е. Геллнера, Т. Гоббса, Г. Гроція, А. Дайсі, Л. Дюгі, Т. Джефферсона, Р. Ієринга, Г. Єллінека, А. Есмена, І. Канта, Г. Кельзена, Дж. Локка, К. Маркса, Ш.Л. Монтеск’є, Ж.-Ж. Руссо, Й.Г. Фіхте та інших вчених.

В процесі висвітлення змісту принципів народного суверенітету в його теоретико-правовому аспекті та специфіки його осмислення автор звертався як до сучасних, так і до дореволюційних (вітчизняних і зарубіжних) юристів. Серед останніх слід згадати насамперед імена Б. Чичеріна, Б. Кістяківського, С. Муромцева, М. Палієнка, В. Гессена, Л. Гумпловича, С. Дністрянського, А. Есмена, В. Залеського, Н. Лазаревського, К. Неволіна, А. Градовського.

Разом із новим етапом в розвитку Української держави та вітчизняної юридичної науки значно актуалізувались питання висвітлення проблематики народного суверенітету, народовладдя і безпосередньої демократії. З позицій теорії держави і права ці питання досліджували такі автори, як А. Заєць, М. Козюбра, А. Колодій, О. Копиленко, І. Куян, В. Людвік, О. Мурашин, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, О. Петришин, П. Рабінович, В. Сіренко, О. Скаун, О. Скрипнюк, В. Тацій, І. Тимченко, М. Цвік, В. Цветков, В. Федоренко, С. Шевчук, Ю. Шемшученко, О. Щербанюк, О. Ющик, Л. Юзьков, О. Ярмиш та інші. Серед сучасних комплексних досліджень народного суверенітету варто згадати насамперед фундаментальну працю І.А. Куян "Суверенітет: проблеми теорії і практики: конституційно-правовий аспект" (2013) та колективну академічну монографію, підготовлену вченими Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України за ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка "Правове забезпечення державного суверенітету в Україні" (2011). Незважаючи на значний науковий доробок із обраної теми, дослідження теоретико-правових засад принципу народного суверенітету та проблем його реалізації в контексті сучасного розвитку держави та громадянського суспільства залишається актуальним для сучасної юридичної науки. Особливим підтвердженням цього стала Революція гідності та події, що відбулися після неї.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження здійснене відповідно до «Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і розробок вищих навчальних закладів III–IV рівнів

акредитації та наукових установ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту на 2012-2015 роки», а саме п. 4.4.2.2 «Проблеми формування національної правової системи України». Тема дисертації відповідає тематиці Пріоритетних напрямів розвитку правової науки в Україні на 2011–2015 рр., затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 24.09.2010 р. № 14, та перспективним напрямом кандидатських та докторських дисертацій за юридичними спеціальностями, Перелік яких затверджено рішенням Президії Національної академії правових наук України від 18.10.2013 р. № 86/11. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри теорії права та міжнародної інформації Інституту права та суспільних відносин Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» на тему: «Еволюція теоретичних уявлень людства про державу та право» (державний реєстраційний номер 0111U003651).

Мета і завдання дослідження. *Метою* роботи є розробка концептуальних основ та теоретико-правових аспектів реалізації принципу народного суверенітету в Україні, розкриття інноваційного розуміння його зв'язків з поняттями “народовладдя”, “демократія” та “громадянське суспільство”, обґрунтування шляхів вирішення проблем пов'язаних із з'ясуванням змісту принципу народного суверенітету, правових аспектів його гарантій та практичного забезпечення.

Мета дослідження зумовила визначення та розв'язання таких *завдань*:

- визначити поняття народного суверенітету в контексті аналізу феноменів народовладдя і безпосередньої демократії;

- охарактеризувати принцип народного суверенітету в історико-правовій перспективі, окреслити та критично проаналізувати основні підходи до визначення змісту принципу народного суверенітету в зарубіжній і вітчизняній теорії держави і права;

- продемонструвати способи теоретичного обґрунтування принципу народного суверенітету в теорії демократії та правової держави;

- проаналізувати основні проблеми і напрями вдосконалення та значення представницької демократії в процесі забезпечення і реалізації принципу народного суверенітету;

- дослідити теоретичні аспекти системи державно-правових гарантій народного суверенітету, визначити її основні елементи, рівні та взаємозв'язок між ними, обґрунтувати необхідність органічного поєднання досліджень загальних та спеціальних гарантій принципу народного суверенітету;

- обґрунтувати взаємозв'язок процесів становлення громадянського суспільства в Україні та гарантування принципу народного суверенітету в контексті здійснення суспільного контролю над формуванням і функціонуванням органів державної влади та їх посадових осіб.

Об'єкт дослідження – принцип народного суверенітету як один з фундаментальний принципів суспільного та державного ладу України.

Предмет дослідження – теоретико-правові аспекти змісту та реалізації принципу народного суверенітету в Україні.

Методи дослідження. В ході роботи над дисертацією автором було залучено сукупність методів і прийомів наукового пізнання. Дослідження принципу народного суверенітету в теорії держави і права було здійснено за допомогою методів компаративного, системного, структурно-функціонального та історико-правового аналізу. При цьому, висвітлюючи зміст принципу народного суверенітету, було важливо охарактеризувати як його генетичний зріз (тобто процес осмислення цього принципу в правовій науці, його різні інтерпретації), так і продемонструвати його місце в загальній системі принципів демократичної, правової держави. Також автором активно застосовувався логічний метод, який дозволив забезпечити послідовність та аргументованість основних положень роботи, представити визначення основних термінів і понять, які використовувались в процесі роботи над темою.

Всебічне висвітлення дисертаційної теми передбачало залучення великої кількості теоретичних джерел (робіт вітчизняних і зарубіжних авторів в галузі теорії держави та права, конституційного права), доволі широкої нормативної бази дослідження (Конституція України, закони, рішення Конституційного Суду України, укази Президента України, джерела міжнародного права, окремі конституційні акти інших держав, проекти законів подані на розгляд до Верховної Ради України, а також різноманітні експертні оцінки законодавчих актів та законопроектів). Тому в якості додаткових методів аналізу було застосовано методи герменевтичного тлумачення нормативно-правових актів, а також методи контекстуального аналізу, що дозволило порівняти існуючі в сучасній юридичній науці підходи до визначення змісту принципу народного суверенітету та надати критичної характеристики окремим підходам.

Комплексне використання всіх цих методів дало можливість всебічного й об'єктивного аналізу проблем, пов'язаних з теоретичними аспектами забезпечення принципу народного суверенітету, висвітленням його змісту, дозволило вирішити теоретичні і практичні задачі, що ставились дисертантом.

Наукова новизна одержаних результатів визначена тим, що робота – одне з перших у вітчизняній юридичній науці комплексне дослідження теоретико-правових засад змісту принципу народного суверенітету як основи демократичного розвитку держави. В роботі застосовувалися нові наукові підходи до визначення й дослідження змісту поняття народного суверенітету, здійснено аналіз нормативно-правових актів, покликаних сприяти забезпеченню і гарантуванню принципу народного суверенітету в Україні.

До найбільш важливих результатів, які відображають наукову новизну дисертаційної роботи, можна віднести такі положення:

уперше:

- визначено системоутворююче місце принципу народного суверенітету серед фундаментальних принципів, які лежать в основі теорії демократії і характеризують суть демократичного способу організації влади, що дозволяє громадянам ефективно артикулювати свої інтереси, реалізовувати і захищати їх, а

також втілювати свою волю в практичні дії через форми безпосередньої демократії та інші форми народовладдя;

- продемонстровано зв'язок принципу народного суверенітету з базовими принципами демократичної і правової держави та аргументовано, що лише визнання і гарантування народного суверенітету дозволяє постулювати верховенство права як вищу систему засобів, норм і правил, які визначають й спрямовують діяльність державної влади;

- обґрунтовано наявність громадянського суспільства як специфічної гарантії народного суверенітету поряд з існуючою системою державно-правових гарантій такого принципу та досліджено взаємозв'язок процесів становлення громадянського суспільства в Україні і гарантування принципу народного суверенітету;

- запропоновано структуру системи гарантій принципу народного суверенітету, яка включає в себе три рівні: а) ідеологічні гарантії, б) політичні, економічні та організаційні гарантії, в) юридичні гарантії. Подібне місце юридичних гарантій народного суверенітету означає, що вони виступають формою і одночасно способом закріплення всіх інших гарантій народного суверенітету;

удосконалено:

- знання про сутність народного суверенітету та роль виборів і виборчого процесу в його реалізації як форми безпосередньої демократії механізму забезпечення принципу народного суверенітету. Продемонстровано, що з точки зору забезпечення народного суверенітету і народовладдя кожна з вимог виборчого права дозволяє досягти результатів виборів з адекватною й об'єктивною картиною народного волевиявлення, як реалізації громадянами суверенного права визначати склад і характер діяльності виборних органів державної влади і місцевого самоврядування;

- визначення поняття народного суверенітету в контексті аналізу теорії народовладдя і безпосередньої демократії та продемонстровано, що народний суверенітет виступає центральним елементом системи базових принципів, які покладені в основу організації демократичних суспільних відносин;

дістали подальший розвиток:

- розуміння основних напрямів розвитку форм безпосередньої демократії в контексті забезпечення принципу народного суверенітету та доведено, що подальше вдосконалення демократичних механізмів реалізації влади та втілення принципу народного суверенітету передбачає суттєве оновлення національного законодавства в цій сфері;

- положення про систему гарантій народного суверенітету, її основні елементи, рівні та взаємозв'язок між ними, обґрунтована необхідність органічного поєднання досліджень загальних та спеціальних гарантій принципу народного суверенітету.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані: а) *в науковій роботі* – для подальших розробок проблематики народного

суверенітету в теорії держави і права України та інших країн, в дослідженні основних інститутів конституційного права сучасних демократичних держав й розкритті змісту фундаментальних принципів, що лежать в основі демократичного ладу; б) *в законодавчій діяльності* – як теоретична основа для вдосконалення системи нормативно-правових актів, внесенні змін в чинне законодавство, прийняття ряду нових законів, покликаних сприяти забезпеченню і гарантуванню принципу народного суверенітету в Україні; в) *в навчальному процесі* – при підготовці відповідних розділів підручників, посібників, складанні навчальних програм та навчально-методичних комплексів, читанні таких дисциплін, як теорія держави і права, історія правової думки, конституційне право України, а також в ході розробки ряду спецкурсів для студентів юридичних факультетів вищих навчальних закладів України; г) *в правовиховній роботі* – для сприяння підвищенню рівня правової культури громадян України, формуванню у них відповідної системи знань про принцип народного суверенітету, форми безпосередньої демократії, підвищенню рівня політичної та правової активності в процесі артикуляції та вираження власної волі у передбачені чинним законодавством способи.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаним, цілісним та завершеним науковим дослідженням. Сформульовані в роботі положення й наукові висновки є результатом особистих досліджень та обґрунтувань, що були зроблені автором на основі критичного аналізу більш як трьохсот наукових і нормативних джерел. Всі представлені у списку публікацій статті і тези написані і видані без співавторів. У дисертаційному дослідженні окремі питання і проблеми розглядаються вперше, інші – аналізуються з нових позицій, по-новому аргументуються і обґрунтовуються.

Апробація результатів дисертації. Положення дисертації розглядалися й обговорювалися на засіданнях кафедри теорії права та міжнародної інформації Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», де було виконано дисертаційне дослідження, а також висвітлювалися у ході роботи методологічних і теоретичних семінарів, що проводились для викладачів, докторантів та аспірантів – правознавців університету.

Основні результати дисертації доповідались під час проведення міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій, «круглих столів», семінарів: «Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні» (м. Острог, 2008 р.); «Громадянське суспільство в Україні: проблеми забезпечення правотворчої діяльності» (м. Київ, 2008 р.); «Верховенство права і демократія» (м. Острог, 2009 р.); «Сучасний конституціоналізм: проблеми, тенденції та перспективи» (м. Острог, 2010 р.); «Актуальні проблеми запровадження конституційної реформи в Україні» (м. Київ, 2010 р.); «Конституційно-правові проблеми розвитку сучасної Української держави» (м. Острог, 2010 р.); Міжнародному семінарі «Законодавчий процес і процедура в парламенті України: проблеми якості і вдосконалення в контексті європейського досвіду» (м. Київ, 22 вересня 2010 р.); «Сучасний конституційний процес і

реформування органів державної влади в Україні» (м. Острого, 2011 р.). Проміжні результати дослідження були представлені у вигляді тематичних доповідей за темами «Поняття принципів організації публічної влади: проблеми компаративного аналізу транзитивних держав» (2011 р.), «Демократичні інститути і їх забезпечення чинним українським законодавством: теоретичні і практичні проблеми» (2012 р.), під час участі у роботі «круглого столу» на тему «Актуальні проблеми реформування державної влади в Україні», який проводився кафедрою державно-правових дисциплін правничого факультету Національного університету «Острозька Академія» (2013); Міжнародній науково-практичній конференції "Правові засади гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина" (м. Полтава, 23 листопада 2012 р.); Всеукраїнській науковій конференції студентів і молодих вчених (м. Київ, 2013р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції, присвяченої Дню державної служби в Україні (м. Київ, 24 червня 2015 р.).

Публікації. Основні положення дисертації відображені у 21 публікації, у тому числі в 12 наукових статтях, опублікованих у наукових фахових періодичних виданнях з юридичних наук, дві з яких обліковуються у зарубіжних наукометричних базах, а також у тезах 9 доповідей та повідомлень на наукових конференціях.

Структура дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, які містять сім підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації – 212 сторінок, з яких 180 сторінок – основний текст; список використаних джерел налічує 330 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначаються мета, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, розкривається практичне значення одержаних результатів, формулюються положення, які відображають наукову новизну дисертаційної роботи та виносяться на захист.

Розділ 1 „Методологічні основи дослідження народного суверенітету в сучасній теорії держави і права” складається із трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 „Поняття народного суверенітету в контексті аналізу теорії народовладдя і безпосередньої демократії”* проведено дослідження зв'язку між поняттями “народний суверенітет”, “народовладдя” та “безпосередня демократія”, проаналізовано їх зв'язок та відмінності.

Відповідно до позиції автора, ключовою методологічною умовою адекватного і коректного висвітлення змісту принципу народного суверенітету є розкриття його взаємозв'язку з таким поняттям, як “державний суверенітет” в умовах народовладдя. На основі проаналізованого у цій частині дослідження матеріалу зроблено висновок, що визначення держави як демократичної і правової спричиняє безумовне нормативно-правове визнання первинності влади народу (народного суверенітету) над державною владою (державним суверенітетом).

Автором обґрунтовано, що при розгляді співвідношення таких понять більш плідним з методологічної точки зору і таким, що відповідає сучасним тенденціям державного розвитку є підхід, який намагається синтезувати ці принципи й продемонструвати їх сумісність. В результаті застосування такого підходу за умов демократії народний суверенітет не заперечує державний суверенітет, а суверенітет державної влади не ставить під сумнів принцип народного суверенітету, оскільки народний суверенітет передбачає, що єдність народу та його воля отримують своє втілення в державній владі. Це підтверджується тим, що суб'єктом влади за умов демократії і правової держави виступає не держава, а народ, який делегує державі частину владних повноважень і зберігає за собою невід'ємне право брати участь в процесі державного управління, контролювати діяльність держави, вимагати від неї відповідальності за свої дії. Виходячи із таких позицій автором пропонується використовувати такі поняття, як “народний суверенітет” (“принцип народного суверенітету”) та “суверенітет державної влади”, а не терміни “народний суверенітет” і “державний суверенітет” як явно суперечливі.

Попри тісний зв'язок понять “народний суверенітет”, “народовладдя” та “безпосередня демократія”, дисертантом виокремлено чіткий теоретичний і практичний зміст, що вкладається в кожне з таких понять. Зокрема, поняттям “народовладдя” описується загальна форма організації суспільних відносин, в основу якої покладено принцип народного суверенітету, що підтверджується конституційним визнанням народу єдиним джерелом влади, верховенством прав і свобод людини і громадянина, забезпеченням рівної й ефективної участі громадян в процесі державного управління. Таким чином, порівнюючи науково-теоретичний зміст згаданих вище термінів, можна сказати, що народний суверенітет виступає центральним елементом системи базових принципів, які кладуться в основу такого специфічного способу організації суспільних відносин, як народовладдя. Що ж до поняття “безпосередня демократія”, то ним описуються наявні в державі механізми вираження та реалізації народної волі. На сьогоднішній день в практиці демократичних країн відомі такі форми безпосередньої демократії, як вибори, референдуми та інші (громадські ініціативи, збори територіальних громад, консультативні опитування, громадські слухання тощо). Таким чином, форми безпосередньої демократії можуть розглядатися конкретними механізмами у загальній системі забезпечення принципу народного суверенітету.

У підрозділі 1.2 „Розвиток принципу народного суверенітету в історико-правовій перспективі” представлений аналіз процесу розвитку і теоретичного конституювання принципу народного суверенітету в історико-правовому аспекті, що надало підстави виокремити певне понятійне ядро того теоретичного змісту, який традиційно вкладається в поняття „народний суверенітет”.

В роботі розглянуто ідеї стосовно теоретико-правового змісту поняття “народного суверенітету” в політико-правовій думці Нового часу. Автором проаналізовано підходи до розгляду такого питання у вченнях Ж. Бодена, Дж. Локка, Ш.Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо. Також досліджено еволюцію класичної

теорії народного суверенітету у правових поглядах М. Палієнка та С. Дністрянського. Зроблено висновок про те, що теоретичною основою для розгляду принципу народного суверенітету як необхідної складової нормального розвитку суспільства і держави стала концепція Ж.-Ж. Руссо. У такій концепції поєднано принцип народного суверенітету разом з теорією природного права та ідеєю суспільного договору.

Як встановлено дисертантом, Ж.-Ж. Руссо вдалось надати змістовної характеристики того, що саме являє собою народний суверенітет, дослідити й обґрунтувати такі його характерні властивості, як невідчужуваність і неподільність, а також запропонувати механізми реалізації ідеї народного суверенітету на практиці в процесі управління державою. При цьому особливий наголос Ж.-Ж. Руссо здійснив на законотворчому процесі, оскільки, основним проявом верховенства влади народу і одночасно гарантією народного суверенітету виступає саме безпосередня участь громадян в процесі розробки, прийняття та виконання законів. Загалом, згідно з теорією Ж.-Ж. Руссо, держава може і не дотримуватись принципу народного суверенітету. Однак ці випадки мислитель розглядав саме як відхилення від нормального процесу державного розвитку, які лише створюють ілюзію відчуження суверенітету від народу до певного правителя (оскільки, насправді, суверенітет є невідчужуваним і народ не може бути позбавлений суверенітету).

У підрозділі 1.3 „Обґрунтування народного суверенітету в теорії демократії та правової держави” проаналізовано підходи до наукового розгляду принципу народного суверенітету в контексті розвитку теорії демократії і правової держави.

Автором встановлено, що поняття “народний суверенітет” може бути предметом теоретичного аналізу принаймні із двох позицій. По-перше, таке поняття потрапляє в коло наукових досліджень при розгляді процесу становлення і розвитку конституціоналізму, а також інститутів прав і свобод людини і громадянина. У цьому контексті поняття “народний суверенітет” перебуває у нерозривному органічному взаємозв’язку із такими поняття як “конституція”, “конституціоналізм” та “верховенство конституції”, оскільки всі сучасні конституції ґрунтуються на теорії народного суверенітету та на доктрині делегування народом своєї влади. По-друге, за результатами розгляду змісту понять “народний суверенітет” та “народовладдя” встановлено, що народовладдя є загальною формою організації суспільних відносин, в основу якої покладається принцип народного суверенітету. Така ідея підтверджується конституційним визнанням народу єдиним джерелом влади, верховенством прав і свобод людини і громадянина, забезпеченням рівної й ефективної участі громадян в процесі державного управління. Таким чином, у результаті порівняння науково-теоретичного змісту згаданих вище термінів, у роботі зроблено висновок, що народний суверенітет виступає центральним елементом системи базових принципів, які покладено в основу такого специфічного способу організації суспільних відносин, як народовладдя.

Щодо сукупності принципів, які лежать в основі демократичної теорії і характеризують суть демократичного способу організації державної влади, принцип народного суверенітету визначено як системоутворюючий, оскільки за самим своїм поняттям демократія є нічим іншим, як формою забезпечення народного суверенітету за допомогою конституювання специфічної системи органів державної влади та їх взаємодії між собою, що дозволяє громадянам ефективно артикулювати свої інтереси, реалізовувати і захищати їх, а також втілювати свою волю в практичні дії через форми безпосередньої демократії та інші форми народовладдя.

Дослідження взаємозв'язку принципу народного суверенітету з визначальними принципами правової держави дало підстави вважати, що цей принцип безпосередньо пов'язаний з принципом верховенства права і створює умови для його практичної реалізації через проголошення пріоритету прав і свобод людини і громадянина над волею держави і державним правом. Лише визнання і гарантування народного суверенітету дозволяє постулювати верховенство права як вищої системи заходів, норм і правил, які визначають й спрямовують діяльність державної влади незалежно від особистих властивостей, бажань, прагнень, інтересів тих органів чи осіб, що утримують в своїх руках політичну владу в суспільстві.

Розділ 2 „Теоретичні засади реалізації безпосередньої демократії і забезпечення принципу народного суверенітету в Україні” включає два підрозділи.

У підрозділі 2.1 *„Теоретичні аспекти законодавчого регулювання народного суверенітету”* розглядаються питання реалізації принципу народного суверенітету на прикладі належного функціонування інституту виборів.

Автором сформовано ідею про те, що успішне здійснення виборчого процесу потребує не лише формального конституційного закріплення правового статусу виборів як форми безпосередньої демократії, але й фіксації ряду вимог стосовно організації виборів та функціонування виборчої системи та гарантування вагомого місця і ролі в суспільно-політичному і правовому житті країни тих органів державної влади, які формуються на виборній основі і черпають свою легітимність саме з цього джерела. В цьому сенсі становлення в Україні парламентаризму і подальший розвиток інституту виборів являють собою суміжні та взаємопов'язані процеси, покликані забезпечувати якомога повнішу та ефективнішу реалізацію принципу народного суверенітету.

Однією з вирішальних засад функціонування інституту виборів як форми безпосередньої демократії, завдяки якій народ має можливість ефективно впливати на формування органів державної влади і місцевого самоврядування, а також висловлювати свою думку щодо основних напрямків державного розвитку (шляхом підтримки тієї чи іншої політичної сили – політичної партії чи партійного блоку) є гарантування визначених на міжнародно-правовому рівні принципів виборчого права, які включають в себе принципи періодичних, справедливих, загальних, вільних, рівних, таємних виборів. З точки зору забезпечення народного

суверенітету і народовладдя кожен з названих принципів дозволяє організувати й провести виборчий процес у такий спосіб, щоб результати виборів надавали адекватну й об'єктивну картину народного волевиявлення як реалізації громадянами суверенного права визначати склад і характер діяльності виборних органів державної влади і місцевого самоврядування.

У підрозділі 2.2 „Концептуальні питання правового вдосконалення реалізації безпосередньої демократії на сучасному етапі державотворення” висвітлюються теоретичні питання безпосередньої демократії на прикладі аналізу місцевих референдумів, консультативних опитувань, зборів територіальних громад, громадських слухань, громадських ініціатив.

У результаті проведеного аналізу акцентовано увагу на необхідності вдосконалення чинного законодавства в Україні, яке стосується модернізації базових форм безпосередньої демократії. Такий висновок зумовлюється граничною значущістю референдумів та інших форм безпосереднього народного волевиявлення для функціонування сучасних демократичних політичних систем. Тому подальше вдосконалення демократичних шляхів реалізації влади та втілення принципу народного суверенітету потребує оновлення законодавства України. Удосконалення, його модернізація дозволить не лише значно краще врегулювати суспільні відносини, пов'язані із забезпеченням народовладдя та форм безпосередньої демократії в Україні, але й припинити спроби використання таких інститутів у політичних цілях. Завдяки цьому буде створено правову основу як для вирішення багатьох політичних конфліктів, так і суто правовий механізм їх запобігання. Водночас вдосконалення законодавства об'єктивно сприятиме реальному забезпеченню принципу народного суверенітету, як однієї з основ конституційного ладу України.

Автором відзначена важливість нормативно-правового врегулювання і забезпечення форм безпосереднього народовладдя, що дозволить гарантувати принципи народного суверенітету не лише на загальнодержавному, але й на місцевому рівні. Урізноманітнення форм участі громадян в управлінському процесі об'єктивно сприятиме підвищенню рівня демократичності політичної системи в цілому, подоланню розриву між народом та владою, адекватному перенесенню інтересів і потреб громадян на рівень конкретних управлінських рішень.

Розділ 3 „Проблеми гарантій народного суверенітету в теорії держави і права” присвячено розгляду гарантій народного суверенітету з позицій демократичної держави та з позицій розвитку і становлення громадянського суспільства.

У підрозділі 3.1 „Система гарантій народного суверенітету” проаналізовано державно-правові гарантії народного суверенітету.

З точки зору дисертанта, гарантії принципу народного суверенітету слід розуміти як нормативно встановлену відповідальність, а також пов'язану з нею систему примусових санкцій щодо порушників норм і принципів, відповідних положень конституційних та інших законодавчих актів, спрямованих на захист

принципу народного суверенітету. Втім, оскільки саме поняття відповідальності за порушення принципу народного суверенітету, так само як і будь-якої юридичної відповідальності, може бути розкрито принаймні в двох аспектах, гарантії цього принципу включають в себе не лише норми, які встановлюють міру відповідальності за вчинені протиправні (часто ці порушення носять ще й антиконституційний характер) діяння, але й норми, що врегульовують систему взаємовідносин між державою і суспільством в такий спосіб, що останнє як носій суверенітету має реальну можливість впливати на дії держави, приймати участь у формуванні органів державної влади і місцевого самоврядування, вільно виражати свою волю (у встановленому законом порядку), вимагати від держави адекватної реакції на акти народного волевиявлення.

Дослідження системи гарантій народного суверенітету дозволило автору здійснити їх класифікацію на дві основні групи: а) загальні гарантії; б) спеціальні гарантії. При цьому останню групу гарантій часто окреслюють ще поняттям “юридичних гарантій”, що, по суті, дає підстави твердити про існування, з одного боку, – економічних, політичних, соціальних, організаційних та ідеологічних гарантій народного суверенітету, а з іншого, – про окрему групу юридичних гарантій. Розгляд організаційних гарантій народного суверенітету в контексті загальних гарантій такого принципу зумовлений тим, що як таке забезпечення верховенства влади народу передбачає існування необхідних умов, які дозволяють стверджувати не лише про широту реалізації принципу народного суверенітету (в політичній, економічній, соціальній, культурно-національній сфері), але й про наявність необхідних механізмів, передбачають можливість запровадження в життя та застосування форм безпосередньої демократії.

У межах цієї частини дослідження дисертантом звертається увага на особливе місце системи державної влади в її організаційному аспекті в цілому серед організаційних гарантій принципу народного суверенітету. Окрім класичних принципів організації державної влади, які дозволяють гарантувати й убезпечити принцип народного суверенітету від порушення, в системі організаційних гарантій варто окремо виділяти принцип повноти громадського контролю за діями державної влади. При цьому, основним пріоритетом у сфері правового забезпечення громадського контролю є прийняття спеціального закону, в якому необхідно комплексно визначити правові засади організації та здійснення громадського контролю, в тому числі системно врегулювати питання суб’єктів, об’єктів, механізмів та процедур громадського контролю.

Підрозділ 3.2 „Становлення громадянського суспільства і принцип народного суверенітету в Україні” присвячений питанням гарантування принципу народного суверенітету в сучасних умовах з позицій оцінки розвитку громадянського суспільства.

Як встановлено автором, процес реалізації та забезпечення принципу народного суверенітету тісно пов’язаний із становленням і розвитком в Україні громадянського суспільства, оскільки саме структурування суспільства, артикуляція громадянами своїх інтересів та своєї волі формує практичну основу

народного суверенітету, яка дозволяє тлумачити поняття “верховенство народу” не стільки як абстрактно-наукову категорію правової науки, скільки як реальний стан взаємовідносин між суспільством і державою.

У підрозділі розглянуто питання забезпечення принципу народного суверенітету в “домінантних моделях” та “моделі паритетної взаємодії” громадянського суспільства та державної влади. З точки зору автора, найбільш сприятливі умови для реалізації принципу народного суверенітету формуються виключно за умов втілення в практиці розбудови системи взаємовідносин між суспільством і державою моделі “паритетної взаємодії”, коли поряд з демократичною, правовою державою існує розвинене громадянське суспільство, яке через властиві йому інститути може не тільки артикулювати свою волю, але й транслювати її на державний рівень. Подібне поєднання існуючих форм безпосередньої демократії із функціонуванням інститутів громадянського суспільства дозволяє народу перетворитись з номінального на реальний суб’єкт верховної влади, що, в свою чергу, стає основою для гарантування ролі принципу народного суверенітету як фундаментального чинника політико-правового розвитку держави і суспільства. Разом з тим, умовами реалізації “паритетної моделі” взаємодії влади та громадянського суспільства є юридичні гарантії народного суверенітету, механізм контролю суспільства за діяльністю державної влади та розвиток правової та політичної культури громадян.

ВИСНОВКИ

Обґрунтовані та узагальнені наукові результати, одержані в процесі дисертаційного дослідження, сформульовані у таких висновках.

1. Визначення держави як демократичної і правової спричиняє визнання первинності і верховенства влади народу (народного суверенітету) над державною владою. Однак, оскільки демократична організація влади, носить державний характер, то вона не може бути позбавлена такої сутнісної характеристики держави, як суверенітет. Таким чином, за умов демократії народний суверенітет не заперечує державний суверенітет, а суверенітет державної влади не ставить під сумнів принцип народного суверенітету, оскільки народний суверенітет передбачає, що єдність народу та його воля отримують своє втілення в державній владі.

2. Закріплення і нормативно-правова фіксація принципу народного суверенітету не стали для України надбанням виключно її останнього етапу суспільно-правового розвитку, що охопив період з середини 90-х років минулого століття і до сьогодення. В цьому плані заслуговують на увагу традиції сприйняття та постулювання народу як “джерела влади” та носія суверенітету, ведуть свої витoki протягом тривалого часу. Принцип народного суверенітету закріплювався і в конституційних актах кінця XIX – початку XX століття, що дозволяє описувати державотворчий процес кінця XX – початку XXI століття не стільки як радикальну

правову трансформацію, скільки як повернення до притаманних українському конституціоналізму теоретичних і практичних традицій.

3. Порівнюючи науково-теоретичний зміст термінів “народний суверенітет”, “народовладдя” та “безпосередня демократія”, можна сказати, що народний суверенітет виступає серед них центральним елементом системи базових принципів, які покладаються в основу такого специфічного способу організації суспільних відносин як народовладдя, а форми безпосередньої демократії можуть бути розглянуті як механізми у загальній системі забезпечення принципу народного суверенітету.

4. Серед фундаментальних принципів, які лежать в основі теорії демократії і характеризують суть демократичного способу організації державної влади, принцип народного суверенітету може бути визначено як системоутворюючий, оскільки демократія є формою забезпечення народного суверенітету за допомогою конституювання специфічної системи органів державної влади та їх взаємодії між собою.

5. Намагання теоретичного протиставлення понять “безпосередньої демократії” та “безпосереднього народовладдя” з точки зору визнання за інститутом виборів статусу форми безпосередньої демократії і не визнання за ним статусу форми безпосереднього народовладдя видається необґрунтованим, оскільки функціонування колегіальних представницьких органів державної влади постійно пов’язане із волею виборців, що дозволяє громадянам безпосередньо впливати через існуючі механізми на дії представницьких органів влади, і тим самим реалізовувати свою суверенну волю. Таким чином вибори цілком справедливо можуть розглядатись і як форма безпосередньої демократії, і як форма здійснення народом своєї суверенної влади. З цієї точки зору колегіальні представницькі органи влади становлять не стільки “проміжну ланку” між народом і владою, скільки інституції, завдяки яким ця влада практично реалізується.

6. Характеризуючи систему гарантій народного суверенітету, слід наголосити, що поняття народного суверенітету, народовладдя, безпосередньої демократії, мають бути досліджені в двох аспектах. По-перше, з позицій аналізу правових інститутів і гарантій, які дозволяють надійно убезпечити їх від порушення. З цієї точки зору в гарантуванні принципу народного суверенітету ключову роль відіграє держава, оскільки саме її уповноваженим органам належить виключна прерогатива застосування примусових санкцій по відношенню до порушників конституції та зафіксованого в ній принципу народного суверенітету. В цьому аспекті, головними гарантіями народного суверенітету є підпорядкування державних органів праву, створення системи “стримувань і противаг”, відповідальність посадових осіб та державних органів за правопорушення. По-друге, гарантування принципу народного суверенітету в сучасних умовах слід розглядати й з позицій оцінки розвитку громадянського суспільства, оскільки ґрунтуючись на схемі взаємодії “держава – громадянське суспільство”, можна вказати, що можливості народу (громадян) активно й ефективно висловлювати свою волю, впливати на дії державної влади прямо залежать від ступеня розвитку самого громадянського

суспільства, його здатності виступати суб'єктом волевиявлення і здійснювати вплив на дії держави.

7. Розбудовуючи загальну схему взаємозв'язку гарантій принципу народного суверенітету можна стверджувати про існування специфічної схеми, яка включає в себе три рівні. Причому на першому рівні знаходяться ідеологічні гарантії, на другому – політичні, економічні та організаційні гарантії, і на третьому – юридичні гарантії. Подібне місце юридичних гарантій народного суверенітету означає, що вони виступають формою і одночасно способом закріплення (фіксації) всіх інших видів гарантій народного суверенітету. Тобто загальні гарантії народного суверенітету (які охоплюють перший і другий рівень) набувають свого статусу гарантій саме через те, що вони отримують чітку юридичну форму, і вже виражені в юридичній формі можуть застосовуватись як міра оцінки та покарання за ті чи інші діяння, спрямовані на порушення принципу народного суверенітету, або ж інших принципів організації державної влади та безпосередньої демократії, покликаних забезпечувати народовладдя.

8. Основним пріоритетом у сфері правового забезпечення громадського контролю як однієї із організаційних гарантій народного суверенітету є прийняття спеціального закону, в якому на основі статті 38 Конституції України необхідно комплексно визначити правові засади організації та здійснення громадського контролю над органами державної влади та місцевого самоврядування з метою захисту прав, свобод та інтересів громадян України, зміцнення конституційних засад демократичної та правової держави, забезпечення прозорості дій органів державної влади та місцевого самоврядування, їх підзвітності громадянам України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Скрипнюк О. О. Утвердження демократії у правовому контексті європейської інтеграції України / О. О. Скрипнюк // Студентський юридичний журнал. Додаток до журналу "Право України" – 2011. – № 1. – С. 133–138.

2. Скрипнюк О. О. Міжнародно-правові гарантії в процесі удосконалення виборчого законодавства України / О. О. Скрипнюк // Правова держава: Щоріч. наук. пр. Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2013. – Вип. 24. – С. 478–484.

3. Скрипнюк О. О. Демократизація політичної системи України як фактор європейської інтеграції: проблеми і перспективи / О. О. Скрипнюк // Юридична Україна. – 2013. – № 2. – С. 26–30.

4. Скрипнюк О. О. Інституціональне і нормативне забезпечення адаптації законодавства України до законодавства ЄС / О. О. Скрипнюк // Держава і право: Зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2013. – Вип. 59. – С. 449–454.

5. Скрипнюк О. О. Принцип народного суверенітету та його реалізація в умовах взаємодії держави і громадянського суспільства / О. О. Скрипнюк // Європейський політико-правовий дискурс (Чехія). – 2015. – Вип. 5, ч. 2. – С. 91–95.
6. Скрипнюк О. О. Моделі реалізації принципу народного суверенітету в умовах демократії: питання теорії / О. О. Скрипнюк // Право України. – 2015. – № 10. – С. 189–196.
7. Скрипнюк А. А. Теоретические основы политического, экономического и социального обеспечения принципа народного суверенитета в системе его государственно-правовых гарантий в Украине / А. А. Скрипнюк // Право и политика (Киргизская Республика). – 2015. – № 3. – С. 81–87.
8. Скрипнюк О. О. Теоретичні підходи до розгляду поняття “народний суверенітет” / О. О. Скрипнюк // Актуальні проблеми політики. – 2015. – Вип. 56. – С. 83–92.
9. Скрипнюк О. О. Політичні та організаційні фактори в системі гарантій принципу народного суверенітету в Україні / О. О. Скрипнюк // Юридична Україна. – 2015. – № 7–8. – С. 22–28.
10. Скрипнюк О. О. Система загальних гарантій принципу народного суверенітету: теоретичні аспекти / О. О. Скрипнюк // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Право». – 2015. – Вип. 1, ч. 1. – С. 47–55.
11. Скрипнюк О. О. Особливості реалізації організаційних гарантій народного суверенітету в Україні / О. О. Скрипнюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2015. – Вип. 3-2, Т. 1. – С. 22–26.
12. Скрипнюк О. О. Принцип народного суверенітету: історико-правові аспекти / О. О. Скрипнюк // Наукові праці МАУП. – 2015. – Вип. 46. – С. 85–91.
13. Скрипнюк О. О. Євроінтеграційна політика України в контексті забезпечення верховенства права / О. О. Скрипнюк // Верховенство права і демократія : Матеріали методологічного семінару (Острог, 2 жовтня 2009 р.). – К. : Логос, 2009. – С. 105–107.
14. Скрипнюк О. О. Внутрішньо та зовнішньополітичні аспекти демократичного розвитку України у контексті її взаємодії з ЄС / О. О. Скрипнюк // Сучасний конституційний процес і реформування органів державної влади в Україні : Матеріали «круглого столу», проведеного на базі правничого факультету Національного університету «Острозька академія» (Острог, 25 лютого 2011 р.). – К. : Логос, 2010. – С. 144–148.
15. Скрипнюк О. О. Правове забезпечення зовнішньої політики України як фактор державного і суспільного розвитку / О. О. Скрипнюк // Конституційно-правові проблеми розвитку сучасної Української держави : Матеріали міжнародного теоретико-методологічного семінару, проведеного на базі правничого факультету Національного університету «Острозька академія» (Острог, 19 березня 2010 р.). – К. : Логос, 2010. – С. 169–172.
16. Скрипнюк О. О. Регіональне та глобальне громадянське суспільство: проблеми розвитку на сучасному етапі / О. О. Скрипнюк // Громадянське суспільство в Україні: ретроспекція, сучасні правові доктринальні моделі та

перспективи розвитку : Зб. наук. праць. – К. : НДІ приватного права і підприємства НАПрН України, 2011. – С. 193–196.

17. Скрипнюк О. О. Розвиток національного законодавства з погляду проблеми забезпечення якості законодавства і систематизації законодавчого процесу / О. О. Скрипнюк // «Законодавчий процес і процедура в парламенті України: проблеми якості і вдосконалення в контексті європейського досвіду» : Матеріали міжнародного наукового семінару (Київ, 22 вересня 2010 р.). – К. : Атака, 2011. – С. 77–79.

18. Скрипнюк О. О. Захист прав і свобод людини в Україні та європейська інтеграція: реалії і перспективи / О. О. Скрипнюк // Правові засади гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина : Міжнародна науково-практична конференція. Зб. наукових статей (Полтава, 23 листопада 2012 р.). – Харків : "Точка", 2012. – С. 128–130.

19. Скрипнюк О. О. Державотворення в сучасній Україні: міжнародно-правові аспекти / О. О. Скрипнюк // Молодь: освіта, наука, духовність : X Всеукраїнська наукова конференція студентів і молодих вчених. – Київ, 2013. – Університет "Україна". – С. 200–202.

20. Скрипнюк О. О. Демократичний розвиток і забезпечення прав людини: перспективи і детермінанти взаємодії України та ЄС / О. О. Скрипнюк // Захист прав людини в Україні: досвід, проблеми, перспективи : Матеріали науково-практичної інтернет-конференції (Київ, 1-10 січня 2013 р.). – К., 2013. – С. 230–233.

21. Скрипнюк О. О. Демократичний механізм формування депутатського корпусу в процесі реалізації народного суверенітету / О. О. Скрипнюк // Державна служба в Україні: досвід, проблеми, перспективи : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої Дню державної служби в Україні (Київ, 24 червня 2015 р.). – К. : Видавництво Ліра. – К., 2015. – С. 229–232.

АНОТАЦІЯ

Скрипнюк О.О. Реалізація принципу народного суверенітету в Україні: теоретико-правовий аспект. – *Рукопис.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Відкритий міжнародний університет розвитку людини „Україна”, Київ, 2015.

Дисертацію присвячено дослідженню теоретико-правових засад змісту та реалізації принципу народного суверенітету. Розглянуто проблему методологічних основ дослідження поняття “народний суверенітет” в сучасній юридичній науці, зокрема досліджено зв’язок між поняттями “народний суверенітет”, “народовладдя” та “безпосередня демократія”, проаналізовано процес розвитку і теоретичного обґрунтування принципу народного суверенітету в історико-

правовому аспекті, обґрунтовано принцип народного суверенітету в контексті розвитку теорії демократії і правової держави. Приділено увагу теоретичним аспектам дослідження форм безпосередньої демократії як основних гарантованих Конституцією України механізмів практичної реалізації і забезпечення принципу народного суверенітету в Україні. Проаналізовано роль і значення інституту виборів в процесі реалізації народного суверенітету та досліджено основні проблеми і напрями вдосконалення референдумного права в контексті забезпечення принципу народного суверенітету.

Досліджено проблеми гарантій народного суверенітету як з позицій демократичної держави, так і з позицій розвитку і становлення громадянського суспільства. Визначено наявність громадянського суспільства специфічною гарантією народного суверенітету поряд з існуючою системою державно-правових гарантій.

Ключові слова: народний суверенітет, народовладдя, безпосередня демократія, громадянське суспільство, правова держава, форми безпосередньої демократії.

АННОТАЦІЯ

Скрипнюк А.А. Реализация принципа народного суверенитета в Украине: теоретико-правовой аспект. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Открытый международный университет развития человека „Украина”, Киев, 2015.

Диссертация посвящена исследованию теоретико-правовых основ понимания и реализации принципа народного суверенитета. Рассмотрена проблема методологических подходов исследования понятия “народный суверенитет” в современной юридической науке, в частности исследованы связи между понятиями “народный суверенитет”, “народовластие” и “непосредственная демократия”, проанализирован процесс развития и теоретического обоснования принципа народного суверенитета в историко-правовом аспекте, обосновано принцип народного суверенитета в контексте развития теории демократии и правового государства. Определено место принципа народного суверенитета среди фундаментальных принципов, которые лежат в основе теории демократии и характеризуют суть демократического способа организации государственной власти, которая обеспечивает гражданам возможность эффективно формировать, реализовывать и защищать интересы, а также воплощать свою волю в практические действия через формы непосредственной демократии и прочие формы народовластия. По результатам рассмотрения содержания понятий “народный суверенитет” и “народовластие” установлено, что народовластие является общей формой организации общественного отношения, в основу которой ложится принцип народного суверенитета. В работе обоснован вывод, согласно

которому народный суверенитет выступает центральным элементом системы базовых принципов такого специфического способа организации общественного отношения, как народовластие.

Рассмотрены теоретические аспекты исследования форм непосредственной демократии как основных гарантированных Конституцией Украины механизмов практической реализации и обеспечения принципа народного суверенитета в Украине. Проанализирована роль и значение института выборов в процессе реализации народного суверенитета и исследованы основные проблемы и направления усовершенствования референдумного права в контексте обеспечения принципа народного суверенитета. В работе сформулирована идея о том, что успешное внедрение выборов как механизма реализации народного суверенитета требует не только формального конституционного закрепления правового статуса выборов как формы непосредственной демократии, но и гарантирования весомого правового статуса тех органов государственной власти, которые формируются на выборной основе. В результате анализа проблем референдумного права в Украине, автором акцентировано внимание на необходимости принятия закона “О местных референдумах” и усовершенствования действующего закона “О всеукраинском референдуме”.

Исследованы проблемы гарантий народного суверенитета, как с позиций демократического государства, так и с позиций развития и становления гражданского общества. Определено наличие гражданского общества как специфической гарантии народного суверенитета наряду с существующей системой государственно-правовых гарантий. В контексте анализа государственно-правовых гарантий народного суверенитета проанализированы общие и специальные (юридические) гарантии такого принципа, а также система гарантий принципа народного суверенитета, которая включает в себя три уровня: а) идеологические гарантии, б) политические, экономические и организационные гарантии, в) юридические гарантии.

В работе обосновано наличие гражданского общества как специфической гарантии народного суверенитета наряду с существующей системой государственно-правовых гарантий такого принципа и исследована взаимосвязь процессов становления гражданского общества в Украине и гарантирования принципа народного суверенитета в контексте создания механизмов общественного контроля над формированием и функционированием органов государственной власти и их должностных лиц. В работе определена „паритетная модель” взаимоотношений между обществом и государством как наиболее благоприятная для реализации принципа народного суверенитета. Условиями успешного применения такой модели являются юридические гарантии народного суверенитета, механизм контроля общества за деятельностью государственной власти и развитие правовой и политической культуры граждан.

Ключевые слова: народный суверенитет, народовластие, непосредственная демократия, гражданское общество, правовое государство, формы непосредственной демократии.

ANNOTATION

Skrypniuk O. Implementation of the Principle of National Sovereignty in Ukraine: Legal Aspect – *Manuscript.*

Dissertation for Candidate of legal sciences scientific degree on specialty 12.00.01 – theory and history of state and law; history of political and law studies. – Open International University of Human Development «Ukraine», Kyiv, 2015.

The dissertation deals with theoretical contents and legal foundations of the principle of national sovereignty. The problems of methodological principles related with the research of the notion “national sovereignty” in the modern jurisprudence, in particular, the connection between the notions “national sovereignty”, “sovereignty of the people”, “direct democracy” has been analyzed. The process of the development of theoretical foundation of the principle of national sovereignty in the historical and legal perspective has been observed. The principle of the national sovereignty in the context of the development of the theory of democracy and constitutional state has been justified. The attention to the theoretical aspects researches of the direct democracy`s forms as main, guaranteed by the Constitution of Ukraine mechanisms of the practical realization and implementation of the principle of national sovereignty in Ukraine has been paid. The role and the importance of the institute of the election during a realization of national sovereignty have been analyzed and the main problems and ways of the amelioration of the right of referendum in the context of the implementation of the principle of the national sovereignty have been researched.

Problems of the guarantees of the national sovereignty have been researched from both democracy and development and formation of civil society positions. The presence of civil society by the specific guarantee of national sovereignty near the existing system of state legal guarantee has been identified.

Keywords: national sovereignty, sovereignty of the people, direct democracy, civil society, constitutional state, forms of direct democracy.